

SPIS TREŚCI

Tomasz Ratajczak, *O sposobach funkcjonowania mitologii* 9

I. Wieloaspektowość renarracji mitu

Maciej Czeremski , <i>Jak rozpoznać i zbudować mit. O semiotyce mitu i jej kognitywnych podstawach</i>	17
Bogdan Trocha , <i>Konsekwencje interpretacyjne obecności mitu w „świecie tekstu”</i>	31
Надежда Вислобокова, Никита Вислобоков , <i>Экзо- и эзотерическое восприятие картины мира современным человеком</i>	43
Ks. Eligiusz Piotrowski , <i>Mit a teologia chrześcijańska (zarys zagadnienia)</i>	47
Ks. Bogdan Lisiak , <i>Filozoficzne uwarunkowania koncepcji mitu Rudolfa Bultmanna</i>	73
Ks. Andrzej Draguła , <i>Liturgia jako rytuał transtemporalny</i>	83
Andrzej Sępnik , <i>Zakres oddziaływania i charakter mitu filozoficznego na przykładzie mitu szlacheckiego dzikusa</i>	93
Marek Oziewicz , <i>Między wiarą a fikcją. Religijne i światopoglądowe kontrowersje wokół fantasy</i>	105
Andrzej Pankalla, Stanisław Krawczyk , <i>Nowa gra – stary mit. Narracyjne gry fabularne z perspektywy teorii działania symbolicznego Ernesta Boescha</i>	115
Magdalena Mijas , <i>Obraz kobiety i kobiecości we współczesnych mitologiach feministycznej duchowości</i>	131

II. Przestrzeń mityczna w literaturze pięknej

Marta Szymor-Rólczak , <i>Genesis z... miłości czyli Olimp od... sypialni. Mitologiczny i erotyczny poemat „Cztery żywioły. Poema umizgów” Franciszka Zabłockiego jako przykład recepcji antycznych kosmogonii i teogonii</i>	145
Katarzyna Grzyb , <i>Mit w powieści wczesnego modernizmu – gotowy scenariusz czy dynamicznie kształtująca się opowieść?</i>	159
Anna Szóstak , <i>Źródła i charakter poetyckiej mitologii dzieciństwa w twórczości Józefa Czechowicza</i>	171
Justyna Szlachta-Misztal , <i>Postać Hermesa w prozie Henryka Wańka</i>	183

Marta Kremiec-Błaż , <i>Mit jako tkanka wyobraźni poetyckiej – na przykładzie liryki Joanny Pollakówny</i>	191
Anna Kronenberg , <i>Ukryty porządek „Żywych Snów”. Mit Dreamtime w poezji Teresy Podemskiej-Abt</i>	199
Grażyna Król , <i>Mitotwórcze ambicje poezji nijakiej (O wypowiedziach programowych i poetyckich twórców z kręgu Orientacji Poetyckiej Hybrydy)</i>	213
Marcin Jurzysta , <i>Między mitem a „ośmieloną wyobraźnią”. Wokół „alicji” Romana Honeta</i>	227
Ирина Борисевич , <i>Фантастические вариации легендарного сюжета о докторе Фаусте</i>	237
Nota o autorach.	247

CONTENTS

Tomasz Ratajczak, <i>Functions of Mythology</i>	9
--	---

I. Multifaceted re-narration of myth

Maciej Czeremski, <i>How to Recognize and Create Myth. On the Semiotics of Myth and Its Cognitive Foundations</i>	17
Bogdan Trocha, <i>Interpretative Consequences of the Presence of Myth in „Textual World”</i>	31
Nadzieżda Wisłobokowa, Nikita Wisłobokow, <i>Exoteric and Esoteric Visions of the World in Modern Times</i>	43
Ks. Eligiusz Piotrowski, <i>Myth and Christian Theology (Outline)</i>	47
Ks. Bogdan Lisiak, <i>Philosophical Foundations of Rudolf Bultmann’s Concept of Myth</i>	73
Ks. Andrzej Draguła, <i>Liturgy as a Timeless Ritual</i>	83
Andrzej Sępnik, <i>The Impact and Character of Philosophical Myths as Illustrated by the Noble Savage Myth</i>	93
Marek Oziewicz, <i>Between Faith and Fiction. Religious and Ideological Controversies about Fantasy</i>	105
Andrzej Pankalla, Stanisław Krawczyk, <i>New Game – Old Myth: Narrative Role-Playing Games and Ernest Boesch’s Symbolic Action Theory</i>	115
Magdalena Mijas, <i>Image of Women and Femininity in Contemporary Feminist Spirituality Mythologies</i>	131

II. Mythic sphere in literature

Marta Szymor-Rólczak, <i>Genesis from Love or Olympus from Bedroom. Mythic-Erotic Poem “Four Elements. The Poem of Wooing” by Franciszek Zabłocki as an Example of the Reception of Ancient Cosmogonies and Theogonies</i>	145
Katarzyna Grzyb, <i>Myth in the Early Modern Novel – Ready Script or Dynamic Developing Story?</i>	159
Anna Szóstak, <i>The Sources and Nature of Poetic Mythology of Childhood in the Works of Józef Czechowicz</i>	171

Justyna Szlachta-Misztal , <i>Hermes's Figure in Henryk Waniek's Stories</i>	183
Marta Kremiec-Błaż , <i>Myth: the Fabric of Poetic Imagination – as Illustrated</i> by Joanna Pollakówna's Poems	191
Anna Kronenberg , <i>The Secret Order of "Living Dreams"</i> . <i>The Dreamtime in Teresa Podemska-Abt's Poems</i>	199
Grażyna Król , <i>Aspirations to Establish Myth in the Nondescript Poetry</i> (<i>On the Theoretical and Poetic Expression of Hybrydy Writers</i>)	213
Marcin Jurzysta , <i>Between Myth and "Emboldened Imagination":</i> "alicja" by Roman Honet	227
Iryna Borysewicz , <i>Fantastic Variations of the Legendary 'Doctor Faust' Plot</i>	237
A Note on the Authors	247

Tomasz Ratajczak

Uniwersytet Zielonogórski

O SPOSOBACH FUNKCJONOWANIA MITOLOGII

Problem funkcjonowania mitu w poszczególnych typach tekstów kultury, a zwłaszcza w literaturze, wciąż intryguje i – o czym świadczy poniższa frekwencja badaczy z dość licznych ośrodków naukowych z Polski i spoza jej granic – za każdym razem przynosi nowy, obfity plon¹. Pogrupowaliśmy go w dwa osobne tomy o jednakowym tytule *Mityczne scenariusze. Od mitu do fikcji – od fikcji do mitu*, bo też taki podtytuł nadano trzeciej odsłonie serii *Fantastyczność i cudowność*. W pierwszym z nich umieściliśmy teksty odwołujące się do wieloaspektowości renarracji mitu oraz artykuły omawiające mityczną przestrzeń w literaturze pięknej (polskiej i obcej), w drugim zaś natrafimy na wystąpienia ukazujące problem funkcjonowania mitologii w tekstach folkloru i w szeroko pojętej kulturze popularnej.

Prezentowany zbiór zawiera dziewiętnaście tekstów z filozofii, psychologii, religioznawstwa, teologii i literaturoznawstwa, a ich autorami są przedstawiciele Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach (Ukraina), Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu im. Piotra M. Mascherova w Witebsku (Białoruś), Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Zielonogórskiego oraz Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie i Międzynarodowego Instytutu Pracy i Stosunków Społecznych w Witebsku (Białoruś).

Część pierwszą niniejszej książki otwiera artykuł Macieja Czeremskiego. W tekście *Jak rozpoznać i zbudować mit. O semiotyce mitu i jej kognitywnych podstawach* odnajdziemy propozycję zdefiniowania mitu jako takiej formy narracyjnej, w której występują osobowe *agensy* i *patiensy*, a ich cechy i działania są zdeterminowane koniecznością reprezentowania znaczeń pewnego systemu pojęciowego, co jest efektem pierwotnego związku mitu ze światopoglądem religijnym.

O definicji mitu (a raczej ich nadmiernej liczbie) pisze Bogdan Trocha, zauważając, że mit ma dzisiaj kilkaset wyjaśnień, które bardzo często wzajemnie się wykluczają.

¹ W tym kontekście warto przywołać inną pracę na zbliżony temat: *Mit – człowiek – literatura*, red. S. Stabryła, Warszawa 1991.

Z lektury *Konsekwencji interpretacyjnych obecności mitu w „świecie tekstu”* dowiemy się, że to nie jedyna przeszkoda, przed jaką staje współczesny czytelnik, mit może być bowiem „prawdopodobną opowieścią”, jak ma to miejsce w *Poetyce* Arystotelesa. Może być „elementem archaicznego światopoglądu”, oddającego obraz przemiany chaosu w kosmos z wszystkimi tego konsekwencjami, i – wreszcie – może być „współczesną świadomością”, jaką opisują Leszek Kołakowski². Podana przez B. Trochę klasyfikacja pochodzi od Ryszarda Tomickiego, który zakłada, że nie ma możliwości przejścia z jednej płaszczyzny tak rozpatrywanego paradygmatu mitycznego na drugą³; zdaniem Trochy problem ów jest jednak bardziej złożony, ponieważ „życie [...] przynosi nam coraz nowsze uobecnienia odmityczne, które wcale nie pozostają w zgodzie z tymi naukowymi rozpoznaniem, stwarzając przy tym nowe problemy metodologiczne i interpretacyjne” (s. 31).

Odrębny charakter ma kolejny z tekstów. Utrzymana w zwięzłej formie wypowiedź Nadziejdy i Nikity Wisłobokowów *Egzoteryka i ezoteryka w postrzeganiu obrazu świata przez współczesnego odbiorcę* wykazuje, że postrzeganie otaczającego świata przez człowieka zawsze jest działalnością indywidualno-subiektywną, ponieważ decydującymi czynnikami w percepcji informacji są bio- oraz noosfera. Konkluzję artykułu wypełnia myśl o micie, który nie jest metafizyczną konstrukcją ani poetyckim dziełem. Zdaniem autorów nie jest on ani wymysłem, ani dogmatem. Nie jest też schematem, alegorią i cudem, natomiast istnieje w duszy i umyśle człowieka jako wytwór rozumu minionych pokoleń.

Z kolei z obszernego wystąpienia ks. Eligiusza Piotrowskiego *Mit a teologia chrześcijańska* wyczytamy, że przy zachowaniu właściwych relacji między mitem, rytuałem i logosem „chrześcijańskie objawienie od samego początku niesione było przez mityczne wyobrażenie” (s. 58); zarazem dowiemy się, że z perspektywy teologicznej (a o tę autor zabiega w pierwszym rzędzie, przywołując m.in. prace Rudolfa Bultmanna⁴ i Paula Tillicha⁵) zdefiniowanie mitu nie jest zadaniem łatwym, gdyż należy on do pojęć związanych z językiem religijnym i z rozumieniem egzystencji. Mit jest zatem jednym z najmniej jasnych pojęć w historii religii.

O teologicznej próbie definiowania mitu pisze także ks. Bogdan Lisiak. W artykule *Filozoficzne uwarunkowania koncepcji mitu Rudolfa Bultmanna* podkreślono, że u podstaw Bultmannowskiego rozumienia mitu leży podejście antropologiczne, a nie kosmologiczne. R. Bultmann podkreśla opozycję pomiędzy myśleniem mitologicznym

² Zob. L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2005.

³ Zob. R. Tomicki, hasło *Mit*, [w:] *Słownik etnologiczny*, red. Z. Staszczak, Warszawa-Poznań 1987, s. 244-248.

⁴ R. Bultmann – jeden z najbardziej wpływowych teologów ewangelickich XX w., znany głównie ze swego programu demitologizacji przekazu ewangelicznego.

⁵ P. Tillich – teolog i filozof niemieckiego pochodzenia, uznawany za jednego z najbardziej wpływowych myślicieli protestanckich XX w.

a naukowym, co jest uwarunkowane przez wpływ pozytywizmu na jego koncepcję nauki i religii. W prezentowanym modelu rozumienia mitu i myślenia mitologicznego są także obecne wpływy neopozytywizmu, kantyizmu, a zwłaszcza analizy egzystencjalnej wypracowanej przez Martina Heideggera w *Sein und Zeit*.

O zakresie oddziaływania i charakterze mitu filozoficznego na przykładzie mitu „szlachetnego dzikusa” Jana Jakuba Rousseau pisze Andrzej Stępnik. W artykule tym zauważono, że relację mitu i filozofii można rozpatrywać na wiele sposobów, to znaczy można badać rolę mitów w genezie i rozwoju filozofii (po części pisze o tym B. Trocha), można analizować poglądy różnych filozofów na temat mitów (co czynią przywołani wyżej E. Piotrowski i B. Lisiak) oraz zastanawiać się nad specyfiką mitów powstałych na gruncie filozofii – i temu ostatniemu problemowi poświęcono prezentowany tekst. Mit filozoficzny zostaje tu określony jako pewien zbiór filozoficznych przekonań, poglądów i wyobrażeń, często głęboko osadzonych w potrzebach człowieka, którym można nadać postać zbioru twierdzeń o wieloaspektowym i rozległym zasięgu oddziaływania na ludzkie postawy i działania.

W kolejnych rozważaniach poddano analizie liturgię jako rytuał transtemporalny. W swoim artykule ks. Andrzej Draguła zauważa, że w ewangeliach wyróżnić można biograficzny i mityczny sposób narracji, z kolei liturgia jest „opowiadaniem mitu na sposób rytualny”. Rytuał zachowuje charakter anamnetyczny, to znaczy nie poprzestaje na wspomnieniu wydarzeń ewangelicznych, ale na ich uobecnienu i na uaktywnieniu uczestnika. *In illo tempore* jest czasem odwracalnym, wiecznie aktywowanym, i w tym zawiera się „rytuał transtemporalny”.

O kontrowersjach religijnych i światopoglądowych wokół wybranych utworów fantasy pisze Marek Oziewicz. W jego wypowiedzi odnajdziemy omówienie specyficznie amerykańskiej ambiwalencji wobec tego typu literatury – z jednej strony bowiem Amerykanie odrzucają literaturę fantasy jako pustą rozrywkę, a z drugiej – jako jedyni na świecie dostrzegli w niej impuls do ukształtowania się dwóch wpływowych ruchów religijnych: kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (mormonizmu) oraz kościoła scjentologicznego. Przypadek mormonizmu oraz zainspirowanego nim cyklu fantasy o Alwinie Stwórcy pozwala M. Oziewiczowi zilustrować amorficzną relację między nadprzyrodzonością religijną a nadprzyrodzonością literacką, co prowadzi do konkluzji, że dobrze napisana fantasy ma wiele cech scenariusza mitycznego lub religijnego.

Problem scenariuszy, ale w narracyjnych grach fabularnych (*narrative role-playing games* – RPG) i z punktu widzenia psychologii, poruszają Andrzej Pankalla i Stanisław Krawczyk. Ci dwaj poznańscy badacze w wystąpieniu tym położyli nacisk na aspekt mityczny i rytualny RPG, wykorzystując teorię działania symbolicznego Ernesta Boescha. Tytułowe gry są tu traktowane jako nowe zjawisko kultury współczesnej, które odzwierciedla głęboko zakorzenioną w człowieczeństwie potrzebę mitu.

Tę część książki zamyka szkic *Obraz kobiety i kobiecości we współczesnych mitologiach feministycznej duchowości* Magdaleny Mijas, który jest próbą rekonstrukcji obrazu kobiety i kobiecości, wyłaniającego się z radykalnego feminizmu politycznego lat 70. ubiegłego stulecia. Wśród jego najważniejszych elementów autorka dostrzega stosunek do ciała i cielesności oraz otaczającego świata; kobiecych więzi i dziedzictwa, a także kobiecej siły i sprawczości.

W obrębie działu drugiego, poświęconego problematyce mitycznej przestrzeni w literaturze wysokoartystycznej, zamieszczono dziewięć wypowiedzi: Marty Szymor-Rólczak, Katarzyny Grzyb, Anny Szóstak, Justyny Szlachty-Misztal, Marty Kremiec-Błaż, Anny Kronenberg, Grażyny Król, Marcina Jurzysty i Iryny Borysewicz.

Celem tekstu M. Szymor-Rólczak jest przedstawienie mało znanego, dostępnego tylko w największych bibliotekach, utworu *Cztery żywioły. Poema umizgów* Franciszka Zabłockiego. Autorka omawia go z uwzględnieniem szerokiej płaszczyzny intertekstualnej mitologicznych fabuł kosmogonicznych i teogonicznych ujętych w kształt poematu mitologicznego. Prezentuje przykłady antropomorfizacji, humanizacji czy też racjonalizacji mitycznych bóstw; zarysowuje problematykę psychologizowania w opisach postaci mitologicznych, a także prezentacji mitu jako kanwy dla literackich i paraliterackich żartów oraz tak zwanych porcji erotycznych kreowanych w myśl filozofii hedonistycznej.

Artykuł K. Grzyb na temat mitu w powieści wczesnego modernizmu dowodzi, że w prozie końca XIX i początku XX wieku mit coraz częściej przestaje być tylko rekwizytem fabularno-narracyjnym i zaczyna istnieć jako semantyczny proces mityzacji w świecie przedstawionym. „Warunkiem tej zmiany jest – po pierwsze – skupienie pisarza na świecie wewnętrznym bohatera, na jego świadomości i nieświadomości, na jego emocjach i doznaniach, a także – po drugie – zaakceptowanie tego, że życie ludzkie to wciąż kształtujący się proces, którego nie da się jednoznacznie zinterpretować” (s. 169).

Anna Szóstak w rozprawie *Źródła i charakterystyczne cechy i wyznaczniki twórczości Józefa Czechowicza* stwierdza, że obraz dzieciństwa w twórczości autora *Kamienia*, debiutanckiego tomiku z roku 1927, jest w całości obrazem zmityzowanym. Odkrywa w niej mit małej ojczyzny, ucieczkę od rzeczywistości realnej do rzeczywistości zmitologizowanej, przeniesionej „w mityczny beczpas i przestrzeń, która może być nigdzie i wszędzie” (s. 179).

Kolejny tekst, J. Szlachty-Misztal, wylicza charakterystyczne cechy i wyznaczniki dotyczące postaci Hermesa w twórczości Henryka Wańka. Z poczynionych przez autorkę analiz wybranych utworów wyłania się obraz greckiego boga jako patrona wędrowców, pasterzy, poezji i muzyki. Hermes H. Wańki to także „krewny” Cyganów, bóg płodności, posłaniec, tajemniczy poseł i zarazem przewodnik dusz. Jego świątynią jest każda droga, która przyrównana zostaje do mostu i tęczy, oraz przydrożne kopce.

Henryk Waniek odnajduje Hermesa zarówno pod osłonami postaci historycznych, jak i prozaicznych osób, spotykanych na co dzień oraz w trakcie zwykłych zdarzeń.

Marta Kremiec-Błaż, pisząc o archetypicznych źródłach poetyckich obrazów Joanny Pollakówny, koncentruje się na dwóch zagadnieniach. Pierwsze z nich to sakralny wymiar stworzonego przez poetkę świata, którego ogólną strukturę wyznacza fundamentalna opozycja kosmosu i chaosu. Drugie jest próbą oznaczenia śladów mitu wiodącego, który organizuje poezję J. Pollakówny na poszczególnych poziomach. Jest to mit raju utraconego obecny zarówno w konceptualizacji aktualnej sytuacji podmiotu, jak i kreowanej przez poetkę wizji eschatologicznej.

Tematem rozważań A. Kronenberg jest dialog kultury europejskiej i aborygeńskiej na przykładzie liryki Teresy Podemskiej-Abt. Badaczkę szczególnie interesują obrazy poetyckich reprezentacji mitu Dreamtime jako transcendentnego świata marzeń i snu, a słowami-kluczami tej poezji, otwierającymi kolejne sensory mitologii aborygeńskiej, są dla niej leksemy-palimpsesty: sen, marzenie, czas, śmierć.

Z lektury szkicu G. Król dowiemy się o poetyckich i światopoglądowych ambicjach pisarzy z kręgu Orientacji Poetyckiej Hybrydy, którzy chcieli tworzyć wiersze spełniające podobne funkcje jak mit. Autorka, oprócz trudności związanych z określeniem generacyjnej i literackiej odrębności Pokolenia 60, omawia najważniejsze propozycje tworzenia nowego „kierunku literatury”: formulizm, teorię poezji jako „oczywistości” i obrazu „trzeciego człowieka”, sztuki jako kreacji mitu Człowieka oraz koncepcję „poezji wzoru”. Poczyniona przez nią konfrontacja teoretycznych założeń oraz mitotwórczych aspiracji pisarzy Orientacji z ich poetycką realizacją i opiniami krytyków ukazuje, że nie zrealizowali oni swego literackiego programu, to znaczy nie stworzyli poezji na miarę współczesnego mitu.

W rozważaniach M. Jurzysty odnajdziemy odpowiedź na pytanie, jak szeroko rozumiany mit funkcjonuje w poezji Romana Honeta. Interpretując *alicję* – pierwszą książkę poetycką R. Honeta – M. Jurzysta stwierdza, że jedną z istotnych kwestii dotyczących tej poezji jest pytanie o relację między przestrzenią mityczną a poetyką „ośmielonej wyobraźni”. Przeprowadzone przez niego badania dowodzą, że w swoim dziele R. Honet wykorzystuje *Alicję w krainie czarów* Lewisa Carrolla, dekonstruuje tę opowieść i wybierając motyw podróży i ucieczki do innego świata. Konkluzją artykułu jest stwierdzenie, że autor *alicji* eksploatuje tkwiący w opowieści L. Carrolla mit, by na nim zbudować własną opowieść.

Z kolei o wędrowce archetypu Fausta we współczesnej literaturze krajów słowiańskich pisze I. Borysewicz, której głos zamyka tę część książki, a zarazem całość zgromadzonego niżej materiału. Ta młoda badaczka, reprezentująca ukraiński uniwersytet w Czerniowcach, swą uwagę skupiła przede wszystkim na swoistej transformacji tradycji Johanna Wolfganga Goethego.

Prezentowana publikacja jest częścią podzielonego na dwa osobne tomy pokłosia III Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Fantastyczność i cudowność” o podtytule *Mityczne scenariusze. Od mitu do fikcji – od fikcji do mitu*. Spotkanie to odbyło się 26-28 kwietnia 2009 roku, a jego pomysłodawcami i organizatorami były dwie pracownie Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego – Mitopoetyki i Filozofii Literatury oraz Nauk Pomocniczych i Literatury Popularnej. Przy współorganizacji konferencji wzięły jeszcze udział zaprzyjaźnione katedry Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego – Teologii Moralnej i Duchowości oraz Teologii Pastoralnej, Liturgiki i Homiletyki, a także Zielonogórski Klub Fantastyki „Ad Astra”.

Poniższe wystąpienia, ocenione pozytywnie zarówno w trakcie dyskusji sesyjnych, jak i przez recenzenta zewnętrznego, są wyrazem indywidualnych zainteresowań badaczy.